

Kirjallisuutta – Litteratur

Suomen karttojen ystäville

STRANG, JAN (2020). *Suomen kartan historia 1532–2005*, 384 s. Antiikki-Kirja, Helsinki.

Historiallisen kartografian tutkija ja tietokirjailija Jan Strangin suurtyö Suomen aluetta kuvaavista painetuista kartoista on julkaistu oikeaan aikaan. Kuten kirjassa todetaan, kartat ovat 2000-luvulla kokeneet suurimman mullistuksen sitten kirjapainotaidon yleistymisen 1500-luvulla, sillä paikkatiedon digitalisoituminen on poistamassa tarvetta perinteisille paperikartoille mittakaavoineen. Suomen kartan historia onkin eräänlainen kunnianosoitus menneen maailman karttapainotuotteille ja kartanpiirtäjien saavutuksille.

Kirja on runsaan kuvituksensa ansiosta näyttävä, sillä tekijä on pyrkinyt ottamaan mukaan kuvan jokaisesta esitellystä kartasta, mikäli suinkin mahdollista. Tämä paitsi havainnollistaa karttakuvan muutosta, myös helpottaa kirjan käyttämistä hakuteoksena. Itse teksti on rakennettu karttojen esittelyn ympärille, kun taas laajempia historiallisia tulkinnoita tehdään vain vähän. Todennäköisesti eniten hyötyä teoksesta onkin tutkijoille ja karttaharrastajille, jotka haluavat kartoittaa olemassa olevaa historiallista kartta-aineistoa. Suomeen liittyvät vanhat kartat ovat nimittäin hajallaan eri maiden arkistoissa, ja myös arkistoyksiköiden sisällä kartta-aineisto on yleensä huonosti organisoitu ja sekavasti nimetty. Karttojen mittakaavat on ilmoitettu arkistoissa usein väärin, eikä vanhempia ole välttämättä edes yritetty tehdä tiettyyn mittakaavaan. Tämän takia kirjassa oleva bibliografia on erittäin hyödyllinen: bibliografia sisältää kattavat tiedot yli tuhannesta kartasta, ja bibliografiassa on listattu myös useimmat näköispainokset alkuperäisistä. Silloin kun mittakaavaa ei ole kartassa ilmoitettu, Strang on määrittänyt sen itse. Bibliografia on organisoitu pääosin samalla tavalla kuin kirjan sisällysluettelo, joskin suomalaisia pallokarttoja esittelevä teksti on sijoitettu bibliografian joukkoon, eikä itse tekstiin, kuten voisi olettaa.

Kirjan sisällysluettelo on jaettu päälukuihin käänteentekevien karttojen mukaan, mikä on onnistunut valinta. Syystä tai toisesta sisällysluettelon otsikointi on eri kuin itse lukujen otsikointi. Tärkeimmät käsitellyt kartat, jotka Strang nimeää ”kultamitalikartoiksi”, ovat Olaus Magnuksen *Carta Marina* (1539), Anders Buren Pohjoismaiden kartta (1626), Carl Petter Hällströmin Suomi-kartasto (1798–1799), Maanmittauksen ylihallituksen Suomen Yleiskartta (1864–1873) ja Maanmittaus-

hallituksen Peruskartasto (1947–1977). Koko Suomen alueen kattavien karttojen lisäksi omat osionsa ovat saaneet sekä paikalliskartat että liikenneyhteyksiä kuvaavat kartat. Useimmissa alaluvuissa on lyhyt kuvaus kartatyyppistä, minkä jälkeen esitellään karttoja tarkemmin, usein niin, että kullekin yksittäiselle karttajulkaisulle on oma lyhyt alaotsikko.

Kirja ei kuitenkaan ole pelkkä katalogi, vaan sisältää myös jonkin verran omaa tutkimusta. Strang on pyrkinyt selvittämään eräiden karttojen syntyprosesseja sekä alkuperäisaineistojen avulla että tutkimalla paikkakuntien sijainteja kartalla verrattuna todellisuuteen. Virheiden perusteella voi nimittäin päätellä melko hyvin, minkä paikkojen sijainti on määritelty tarkoilla geodeettisilla mittauksilla ja minkä sijainti puolestaan on arvioitu jollain muulla tavalla. Näin tarkkaa analyysia on tosin tehty vain joillekin 1600-luvun kartoille. Kaupunkien sijainnin tarkkuuden määrittämisen lisäksi Buren karttojen osalta on analysoitu karttojen mittakaavajanoja ja kartassa annettuja tulkinvaraisia tietoja eri alueilla käytetyistä mittayksiköistä.

Edellä mainitut tärkeimmät kartat jäsentävät kirjaa siinä määrin, että Strang esimerkiksi puhuu ”Buren kartan ajasta”. Huipulta huipulle eteneminen ei kuitenkaan johdu sankarien palvonnansta, vaan siitä, että nämä kartat todella ovat suuria harppauksia tarkkuudessa. Kun uusi, merkittävästi aiempia parempi kartta on levinnyt, siitä on tullut standardi, jota muissa kartoissa on kopioitu kymmeniä tai jopa satoja vuosia. Näin Suomen alue on näyttänyt samalta eri puolilla Eurooppaa ilmestyneissä atlaksissa. Esimerkiksi Gerard Mercatorin *Atlas* (1595) sisältää lähinnä *Carta Marinaan* perustuvan Pohjolan kartan. Tämä kaikki ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö kirjassa olisi sankareita. Kartografeista löytyy elämäkerrat sisältäviä tietolaatikoita, ja etenkin Carl Petter Hällström (1774–1836) saa kiitosta nuorena piirtämänsä kartaston korkeasta laadusta.

Venäläisten tekemät kartat on tässä kirjassa jätetty vähemmälle huomiolle. Venäläisten tekemät kartat kuvaavat etenkin niin sanottua Vanhaa Suomea (Venäjän 1700-luvulla Ruotsilta valtaamat alueet, jotka liitettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan vuonna 1812). Strang käsittelee näitä perusteellisemmin aiemmassa, formaatiltaan samankaltaisessa teoksessa Venäjän Suomi-kuva (Strang 2014). Suomen kartan historiaan on otettu mukaan vain tärkeimpiä Venäjän keisarikunnan hallinnon teettämiä karttoja. Kirjassa ei myöskään ole käsitelty keskiajalla

julkaistuja käsin piirrettyjä karttoja, vaan vanhin mukana oleva kartta on Nicolas Germanuksen *Liber Chronicarumista* (1493) löytyvä pohjoisen Euroopan piirros. Tämä on ilmeisesti ensimmäinen painettu kartta, josta nimi *Finland* löytyy nykyisessä kirjoitusasuaan (Ehrensverd 2006). Painamattomat kartat on enimäkseen rajattu kirjan ulkopuolelle, mutta 1400-luvun karttojen kohdalla olisi voinut tehdä poikkeuksen, kuten joidenkin 1700-luvun käsin piirrettyjen karttojen tapauksessa on tehty. Esimerkiksi tanskalaisen Claudius Clavuksen laatima Pohjoismaiden kartta, joka julkaistiin Ptolemaioksen *Geographian* liitteenä vuonna 1427, on mielenkiintoinen, sillä siinä löytyy nimi *Findlandi* Ruotsin kyljestä (Ehrensverd 2006). Näiden karttojen pois jättäminen saattaa johtua siitä, että niissä ei ole käytetty varsinaista koordinaatistoa tai projektioita, mutta saman voi sanoa myös Olaus Magnuksen kartoista.

Kirjan painopiste on kartografian historian teknisessä puolessa. Teoksessa kuvataan, kuinka kartografien laitteiden parantuminen ja mittauksen lisääntyminen näkyvät karttojen tarkkuuden paranemisessa ensin rannikoilla ja myöhemmin sisämaassa. Monien karttojen tietä seurataan geodeettisista mittauksista aina painatukseen ja myyntiin asti. Kirjoittaja arvioi karttoja sen kautta, kuinka paljon oikeaa tietoa niissä on visualisoitu: informaation määrää ja tarkkuutta kehutaan, samoin karttojen kauneutta. Nämä ovat ilman muuta tärkeitä kriteereitä kartografiassa, mutta karttojen tuottajilla ja kuluttajilla on saattanut olla paljon muitakin perusteita arvioida karttoja. Esimerkiksi karttojen propaganda-ulottuvuutta kyllä sivutaan teoksessa aina silloin tällöin, mutta asiasta olisi voinut lukea enemmänkin.

Aina kun kirjoitetaan Suomen historiaa ajalta ennen Suomen valtiota, on vaarana nykyisen kansallisvaltion projisoiminen menneisyyteen. Tällaista anakronismia ei pystytä kokonaan välttämään, kun pyritään jäljittämään nykyisen Suomen aluetta kuvaavia karttoja. Ensimmäi-

nen kartta, jonka voi katsoa esittävän nimenomaan Suomea, on vuodelta 1651 oleva Suomen Suuriruhtinaskunnan kartta, kun taas aiemmat Suomea esittävät kartat on ymmärretty Suomen kartoiksi vasta myöhemmin. Varsinkin niin sanotussa suomalaiskansallisessa historiankirjoituksessa vanhempien aikojen historia kuvataan teologisesti niin, että sen päämääränä on Suomen tasavalta. Tällaisessa historiankirjoituksessa menneisyyden omat aatteet ja kehityskulut jäävät helposti unholaan. Strang käyttää joitain tätä ajattelutapaa heijastavia vanhahtavia käsitteitä, kuten Ruotsi-Suomi. Se ei kuitenkaan ole suuri ongelma tälle teokselle, sillä kirja keskittyy kartografian teknisiin aspekteihin.

Suomen kartan historia on hintansa väärti jo pelkän karttabibliografian ansiosta. Strang on käsitellyt joitain kartta-aineistoja myös aiemmissa teoksissaan, kuten nettisivustollaan (Strang 2013), mutta ei yhtä laajasti kuin tässä kirjassa. Teksti on siistiä ja ymmärrettävää muutamia kirjoitusvirheitä lukuun ottamatta, joskin kirjan katalogimaisuus tuskin viihdyttää muita kuin asiaan vihkiytyneitä. Kirja sisältää englanninkielisen tiivistelmän ja selitteen bibliografialle, joten teosta voi käyttää hakuteoksena myös kansainvälisesti.

KIRJALLISUUS

- Ehrensverd, U. (2006) *The history of the Nordic map: from myths to reality*. John Nurminen Foundation, Helsinki.
 Strang, J. (2013) *Jan Strangin karttatieto*. 4. uudistettu laitos. 30.6.2020. <<https://www.strang.fi/karttatieto/>>
 Strang, J. (2014) *Venäjän Suomi-kuva – Venäjä Suomen kartoittajana 1710–1942*. Antiikki-Kirja, Helsinki.

ANTTI HÄRKÖNEN
*Historia- ja maantieteiden laitos,
 Itä-Suomen yliopisto*

Suomalaista kylätutkimusta ja väitöskirjan tekoa

UUSITALO, EEVA (2020). *Etnografian reittejä kylien ajallisuuteen ja aineellisuuteen*, 181 s. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.
 <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3789-0>>

Etnologi Eeva Uusitalon väitöskirja on tutkimus kahdesta suomalaisesta kylästä. Uusitalo on valmistunut Jyväskylän yliopistosta filosofian maisteriksi pääaineenaan etnologia. Hän on työskennellyt vuodesta 2002 saakka Helsingin yliopiston Ruralia-instituutissa koordinaattorina. Väitöskirjassaan Uusitalo tutkii etnografisin menetelmin Ahvenselän ja Kolin kyliä. Ahvenselkä on Sallassa sijaitseva niin sanottu vastikekylä, joka perustettiin 1940-luvun lopulla sodassa rajan taakse jääneen Tuutijärven asukkaiden uudeksi kyläksi. Koli puolestaan sijaitsee Lieksassa Pielisjärven rannalla ja on tunnettu kansallismaisemasta ja luontomatkailusta. Uusitalo ei pyri vertailemaan kyliä tai etsimään yhtä-

läisyyksiä niiden väliltä, vaan tarkastelee molempia kyliä omina erityisinä paikkoinaan. Kylien historia ei näyttäydy tasaisena tai jatkuvana, vaan siihen kuuluu katkoksia ja poissaoloja, eikä Uusitalo pyri tuottamaan yhtenäistä kertomusta tai yhtä oikeaa näkemystä kylistä. Kylien erityisyys heijastuu paitsi tutkimuksen näkökulmiin myös käytettyyn aineistoon. Vaikka aineistosta suurin osa on kylissä vuosina 2008 ja 2009 tehtyjä haastatteluja ja kenttämuistiinpanoja, Kolin osalta mukana on myös uudempiä kenttämuistiinpanoja, sanomalehtiartikkeleita noin sadan vuoden takaa sekä Kolin Rynnäsen taiteilijaresidenssin kollektiivisen päiväkirjan merkintöjä.

Uusitalo asemoi tutkimuksensa osaksi suomalaista kylätutkimusta. Väitöskirjan teoreettinen viitekehys ammentaa erityisesti antropologiasta ja etnologiasta, mutta mukana on myös Doreen Massey'n ajattelua. Uusitalon tapa lähestyä kylää muuttavana, vaikeasti rajattava-

na ja monista yhteyksistä ja kohtaamisista muodostuva-
na paikkana tuntuukin maantieteilijälle tutulta.

Aineellisuus ja ajallisuus ovat Uusitalolle keskeisiä näkökulmia, mikä näkyy väitöskirjan otsikoinnissa saakka. Ajallisuuden osalta Uusitalo ei pyri niinkään tiivistämään kylien lineaarisia kehityskulkuja, vaan puhuu menneisyydestä ja tulevaisuudesta nykyhetkessä läsnä olevina. Tulevaisuuden mahdollisuuksia pohditaan siitä näkökulmasta, mitä mahdollisia tulevaisuuksia nykyisyys pitää sisällään. Menneisyys nähdään toisaalta nykyisyyden mahdollistajana mutta myös aikana, johon kyläläiset voivat muistoissaan ja muisteluissaan matkustaa, ja mikä siten on läsnä myös kylän nykyisyydessä. Aineellisuuden osalta Uusitalo haluaa kiinnittää huomiota siihen, millaisia tulkinnan ja toiminnan mahdollisuuksia aineellinen kulttuuri luo, eikä vain pohtia sitä, miten ihmiset tuottavat merkityksiä aineellisille asioille. Uusitalo antaakin analyysissaan tilaa esimerkiksi Ahvenselän maiseman muuttumiselle järvien kuivattamisen myötä ja Kolin kallioiden ja kansallismaisemaksikin kutsuttujen näkymien osuudelle kylän menneisyyksien ja nykyhetkien muotoutumisissa.

Ahvenselkää käsittelevässä luvussa Uusitalo kirjoittaa paljon Ahvenselältä sodassa menetetyt Tuutijärven kylän vastikekylänä. Tuutijärvi näkyy kylän nykyhetkessä muun muassa menetettyjen maisemien muisteluna mutta myös siten, että kylän kehitys nivoutuu laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin ja sotien historiaan. Uusitalo hahmottelee Ahvenselän kylän vaiheita suhteessa muuhun yhteiskunnalliseen kehitykseen, kuvaa peltojen raivaamista ja sitten niiden metsittymistä maatalouden muuttuessa, kirjoittaa tyhjenevistä taloista ja poissaolijoita edelleen odottavista, yksinään seisovista savupiipuista, mutta ei silti kuvaa Ahvenselkää kuolevana kylänä.

Uusitalon kertomuksessa Koliasta painottuu matkailu. Uusitalo kirjoittaa siitä, miten ajatus Kolin vaaroilta avautuvasta kansallismaisemasta on kehittynyt 1800- ja 1900-lukujen taitteesta lähtien, miten matkailusta on tullut olennainen osa Kolin nykypäivää ja mahdollisia tulevaisuuksia, ja miten Kolin kylä on elänyt ja muuttunut kansallismaiseman vieressä, vaaran juurella. Väitöskirjassa välittyy myös se, että Kolin historia ulottuu vaaran kallioiden kautta kauas ihmisille tuntemattomaan menneisyyteen saakka. Kolin ajallisuudessa hitaat ja nepeat asiat kulkevatkin rinnakkain: matkailija saattaa viipyä vain muutamain minuutin vaaralla, jonka kallioiden ovat niin vanhoja, että tuntuvat lähes ikuisilta. Matkailun merkitys suhteessa Kolin kylään näyttäytyy Uusitalon analyysissa sekä mahdollisuuksina että ristiriitaisuuksina. Toisaalta matkailu tuo kylälle ihmisiä ja pitää yllä palveluja, ja toisaalta kylällä on huolta ja monenlaisia näkemyksiä esimerkiksi luontoarvojen säilymisestä ja matkailun kehittämisen suunnasta.

Uusitalon väitöskirja on paitsi kertomus kahdesta kylästä, myös kertomus tutkimuksen tekemisestä. Uusitalo keräsi aineiston suurimmalta osin toisen tutkimusprojektin yhteydessä, noin kymmenen vuotta ennen väitös-

kirjansa kirjoittamista, ja tutkimusasetelma on muuttunut ja muotoutunut vuosien varrella. Uusitalo sijoittaa tekstissä itsensä tutkijana kenttätöihin, kulkemaan kylissä, vierailemaan ihmisten luona ja keskustelemaan heidän kanssaan, ja kuvaa myös tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen muotoutumista prosessina, jossa tutkija kiinnostuu uusista näkökulmista ja sovittelee niitä aiempiin. Näin väitöskirjan lukija pääsee seuraamaan paitsi Uusitalon työn lopputulosta, myös sen muotoutumista.

Tutkijan läsnäolo näkyy myös aineistossa ja siitä tehdyissä päätelmissä. Uusitalo käyttää kenttämuistiinpanoja, joissa kuvaa myös omia kokemuksiaan, tunnelmiaan ja senhetkisiä ajatuksiaan. Lisäksi Uusitalo kuvailee kenttätöyöskentelyä hankaluuksineen ja iloineen. Sekä tutkijan omasta näkökulmasta kirjoitettuja kenttämuistiinpanoja analysoidessaan että kenttätöistä kertoessaan Uusitalo sijoittaa itsensä tutkijana tutkimukseen ja tekee lukijalle näkyväksi sen, kuinka kyliä tutkiva tutkija on itse ihmisenä keskellä tutkimuskohdettaan. Tämä on tietoinen, tutkimuksen luotettavuuteen liittyvä valinta – tutkija pyritään tekemään näkyväksi sen sijaan, että hänen osuutensa yritettäisiin

häivyttää ja näin saada aikaan vaikutelma objektiivisuudesta. Sen lisäksi, että lukija voi arvioida, luottaako Uusitalon päätelmiin, tämä tutkijan osuuden kirjoittaminen mukaan tutkimukseen tekee väitöskirjasta mielenkiintoista luettavaa myös siltä kannalta, että siinä kerrotaan tutkimuksen kohteen lisäksi itse tutkimisesta – ja usein aika elävästi ja kiinnostavasti.

Uusitalo vieraili Kollilla ja Ahvenselässä uudestaan väitöskirjan kirjoittamisen aikoihin eli noin kymmenen vuotta sen jälkeen, kun oli kerännyt suurimman osan aineistoaan tehdessään kenttätöitä. Väitöskirjassa onkin mukana huomioita siitä, miten kylät ovat muuttuneet kymmenen vuoden aikana – tai oikeastaan siitä, millainen on kylien nykyisyys vuonna 2018 verrattuna vuoteen 2008. Muutos näkyy myös kuvissa, ja samalla lukija pääsee tutkijan tavoin vierailemaan kylissä lyhyesti vielä kauan kenttätöiden tekemisen – eli väitöskirjan ”nykyhetken” – jälkeen. Pitkähkö ajanjakso alkuperäisen aineiston kokoamisen ja väitöskirjan julkaisemisen välillä näyttäytyykin lukijan kannalta oikeastaan pelkästään positiivisena asiana, koska Uusitalon tarkoituksaan ei ole ollut tuottaa jonkinlaista tiukasti ajankohtaista ja tyhjentävää tietoa kylistä, ja siksi aineiston ikä ei vähennä tutkimuksen uskottavuutta tai lukijan mielenkiintoa.

Tutkijan läsnäolo tutkimuksessa ja tutkimusprosessin pituus tulevat esiin myös siinä, miten Uusitalo kirjoittaa äänimaisemasta. Kenttätöitä tehdessään vuonna 2008 hän ei pitänyt äänimaisemaa kylien tutkimuksen kannalta olennaisena seikkana eikä dokumentoinut sitä systemaattisesti. Väitöskirjaa kirjoittaessaan hän on kuitenkin kiinnostunut siitä, miten äänet ja ylipäänsä muuten kuin näköaistilla koetut havainnot vaikuttavat kylän muodostumiseen. Hän pohtii kylien äänimaisemaa, esimerkiksi puurekan ääntä ja hiljaisuutta, omien muistikuvien perusteella ja aineistosta vähän rivi-

en välistä lukien. Samalla väitöskirjan lukija pääsee lukemaan lohdullistakin kertomusta tutkimuksesta, jossa tutkijan mielenkiinto ja olennaisena pitämät asiat ovat muuttuneet tai kenties laajentuneet vuosien varrella, ja tutkija ikään kuin tasapainoilee uusien kiinnostuksenkohteiden, muotoutuvan teoreettisen viitekehyksen ja jo kerätyn aineiston välillä.

Uusitalon väitöskirjaa on mukava lukea. Kieli on hyvää ja sujuvaa, ja tarkempaa oikolukua jää kaipaamaan vain muutamassa kohdassa. Uusitalon tapa asettaa itsensä tutkijana sisään tekstiin ja kirjoittaa omista pohdinnoistaan ja kokemuksistaan minäkertojana tekee jo ennestään hyvästä tekstistä vielä vivahteikkaampaa ja elävämpää. Elävyyttä lisää myös se, että Uusitalo käyt-

tää väitöskirjassaan paljon kuvia konkretisoimaan pohdimiaan aiheita.

Uusitalon väitöskirja on osa suomalaista kylätutkimusta ja tuo siihen uusia sävyjä ja painotuksia. Suositelen kirjaa kylätutkimuksesta ja suomalaisista kylistä kiinnostuneille, mutta myös niille, jotka haluavat lukea väitöskirjan tekemisestä prosessina ja tutkijasta tutkimusaiheensa keskellä.

KATARIINA KOTILA

*Terran kesätoimittaja
Karjalan tutkimuslaitos.
Itä-Suomen yliopisto*